

Mida uskuda?

Erkki Hautamäki. Suomi myrskyn silmässä.

Marsalkka C. G. E. Mannerheimin kansioon S-32 salaiset asiakirjat vuosilta 1932–1949. Osa 1. 1932–1940. Helsinki, 2005. 342 lk.

Soome ajaloolase, reservmajor Erkki Hautamäki vastse teose keskseks teemaks on 20. sajandi ajalootormid, mis tabasid lõpuks valusasti ka autori kodumaad. Autor on võtnud vaatluse alla olulise küsimuse – kuidas Euroopa suurriikide omavaheliste suhete areng mõjutas Soome saatust?

Teadagi on kõnesoleval teemal juba palju kirjutatud, kuid E. Hautamäki on suutnud uutele allikatele tuginedes esitada lugejatele vanade küsimuste uusi ja huvitavaid aspekte. Samas tuleb kohe toonitada, et mõned autori väited tunduvad vähegi asjatundlikule lugejale üsnagi vaieldavatena.

Kõigepealt tuleb muidugi küsida: millisele dokumentaalsele baasile uurimus tugineb?

Raamatuga tutvudes selgub, et allikatega on keeruline lugu. Selle kõige olulisemaks alusmaterjaliks on marssal C. G. E. Mannerheimi eriaegendi ja usaldusmehe Vilho Tahvanaise ära- kirjad marssali kõige salajasematest paberitest.

V. Tahvanainen ise on oma mälestusteraamatust kirjeldanud, kuidas tal noorukina kahel korral, 1930. ja 1932. aastal, õnnestus idapiiri lähedal enda kätte saada Nõukogude agentide dokumente. (Vt.: V. Tahvanainen. Erikoistehtävä. Mannerheiminin salaisena asiamiehenä 1932–1945. Helsinki, 1971). Tegemist oli Kominterni instruksioonidega Soome kommunistidele, mis pakkusid huvi nii president P. E. Svinhufvudile kui ka kaitse-õukogu esimehele Mannerheimile. Järgnevalt saigi V. Tahvanainen marssali eriülesannete täitjaks, kellele usaldati üha keerukamaid ülesandeid. Tema kõige olulisemaks tööks oli sidepidamine NSV Liitu jäänud Mannerheimi kunagiste tutvatega, keda tunti pseudonüümide Gregori, Luci ja Irina all. Esialgu vahetati salajasi ümbrikke ja pakikesi piiril, mõnigi kord ka Narva lähistel, hiljem osales Tahvanainen raadiomängus Mannerheimi ja mainitud kolme isiku vahel.

Mannerheim hoidis kõige salajasemaid dokumente erikaustas pealdisega “S-32”. Aastate

jooksul kogunes kausta hulgaliselt dokumente, luureandmeid ja Mannerheimi enda märkmeid nii suurriikide omavahelistest suhetest kui ka teiste riikide poliitikast Soome suhtes. 1945. aastal käskis Mannerheim Tahvanaisel osa neist dokumentidest ümber kirjutada. Hiljem, jaanuaris 1950 istusid marssal ja tema usaldusmees nädal aega Mannerheimi korteris ja tegelesid saladokumentidega. Osa neist põletati, osa anti riigiarhiivi ja kõige tähtsamatest tehti ära- kiri. Töö toimus nii, et Mannerheim tõlkis enamasti võõrkeelsed tekstid soome keelde ja Tahvanainen kirjutas need kiirkirjas üles. Seejärel anti kaust S-32 president J. K. Paasikivile üle ning selle edasine saatus on teadmata.

Lisaks sai V. Tahvanainen olulist informatsiooni – ligi 100 lk. kiirkirjas märkmeid – Saksa ooberstilt Groessmannilt. Too härra oli varem töötanud ülikoolis võõrkeelte õpetajana ning valdas lisaks inglise ja vene keelele ka soome ja eesti keelt. Grossmann tegi karjääri Hitleri lähikonnas tõlgina ning viibis sõja ajal eriülesannetega korduvalt Soomes. 1944. aasta suvel kadus ta vaikselt Soomest Rootsi, kuhu tal varem oli õnnestunud viia ka oma pere. Enne seda jutustas ta Tahvanaisele paljugi sellest, mida ta Berliini valitsusringkondades oli näinud ja kuulnud.

Et E. Hautamäki raamat on faktide- ja probleemiderohke, siis on käesolevas lühiülevaates võimalik tähelepanu juhtida vaid kõige olulisematele seikadele.

Kõigepealt on teoses juttu Kominterni agentide ja Soome kommunistide õnnestustööst ja kavadest, kuid see on siiski rohkem lokaalse tähtsusega küsimus. Hoopis olulisemad on Moskva suurpoliitilised eesmärgid.

Moskva kahepalgeline poliitika ühelt poolt lääneriikide ja teiselt poolt Saksamaa suhtes on üldiselt tuntud. Vene ajaloolased on väitnud, et hoolimata Moskvast kostuvast Hitleri-vastasest retoorikast polnud Nõukogude juhtkonnal esialgu midagi Saksamaa teatava tugevnemise vastu. Moskva eesmärgiks oli nõrgema toetamine ja Saksamaas nähti vastukaalu nii lääneriikidele kui ka Poolale. Peale selle peeti silmas, et koostöö Saksamaaga võimaldaks saavutada territoriaalseid võite Ida-Euroopas.

E. Hautamäki töö üks uudiseid on väide, et pärast Pilsudski surma astus Stalin kontakti Berliiniga ja taotles juba siis põhimõtteliselt samasuguseid eesmärgi, nagu MRP sõlmimisel 1939. aastal saavutatigi. Kuigi tookord peeti lääneriikidega intensiivseid läbirääkimisi Idapakti sõlmimiseks, olevat ka Saksa-Nõukogude läbirääkimiste käigus jõutud üsna kaugemale. Kindralid

W. von Blomberg, W. Fritsch ja W. Keitel olevat koos tõlk Groessmanniga sõitnud 21. märtsil 1935 Nõukogude Liitu ja pidanud Novgorodi lähedal erirongis nõu marsal M. Tuhhatševski ning N. Buhharini ja A. Rõkoviga. Järgmine läbirääkimistevoor olevat toimunud Prahast ning lõpuks Moskvas jaanuaris-vebruaris 1936 olevatki jõutud Saksa kindralite ja Nõukogude juhtkonna esindajate vahel põhimõttelisele kokkuleppele. Selle mahuka dokumendi olulisemad punktid olevat olnud järgmised: Poola jaotatakse; Tšehhoslovakkia kuulub Saksamaa huvifääri; Saksamaa lubab NSV Liidule tegevusvabaduse Dardanellide ning Kreeka ja Türgi vahel asuvas piirkonnas; Saksamaa toetab NSV Liidu taotlusi sõjaliste ja laevastikubaaside saamiseks Balti riikide territooriumil; Soomet koos Rootsi, Norra ja Taaniga peetakse erapooletuks "valgeks" piirkonnaks; 1919. aasta Versailles' rahuleping on Saksamaa suhtes meelevaldne ja seda ei tule täita; NSV Liit toetab Saksamaa taotlusi saada naaberriikidelt tagasi sakslastega asustatud ala; Hitler lubas, et kui Saksamaa kõnesolevad alad ja emised asumaad Aafrikas tagasi saab, siis tal rohkem territoriaalseid pretensioone ei ole.

Moskva ja Berliini kontaktid jätkusid edaspidi ja veebruaris 1939 olevat Stalin soovitanud Hitleril saata Ribbentrop või mõni teine kõrge riigitegelane Moskvasse. Hitler seda ei teinud, kuid seejärel olevat Stalini esindajad sõitnud Berliini ja teinud ettepaneku mittekallaletungipakti sõlmimiseks. Lisaks taotleti vabu käsi Balti riikide suhtes. Hitler olevat tõrjunud, viidates Moskva kontaktidele Pariisi ja Londoniga. Nimelt olevat ka Suurbritannia ja Prantsusmaa pidanud Nõukogude Liiduga salajasi läbirääkimisi, et leida tuge Poola ja Tšehhoslovakkia kaitseks Saksamaa võimaliku kallaletungi korral.

Pärast seda, kui Suurbritannia ja Prantsusmaa kevadel 1939 garanteerisid Poolat, olevat J. von Ribbentrop aprilli algul kähku Moskvasse sõitnud ja pidanud läbirääkimisi ühiseks sõjategevuseks Poola vastu.

Lääneriigid ei olevat võlgu jäänud ja saanud aprilli keskel oma esindajad Moskvasse. Prantsuse esindajad olevat teinud ettepaneku Briti-Prantsuse-Nõukogude sõjalise liidu sõlmimiseks. Lääneriigid olevat taotlenud Moskvalt abi juhuks, kui Hitler peaks ründama Poolat või Tšehhoslovakkia. Vastutasuks olevat lubatud NSV Liidu läänepiiri nihutamist lääne poole kuni Brest-Litovski-Lvovi jooneni.

Mõistagi on raske kõiki E. Hautamäki väiteid Moskva-Berliini kontaktide kohta tõepäraseks pidada. Küllap võis osalt olla tegemist kuulduste,

desinformatsiooni või muu sellisega, kuid samas kajastavad kõnesolevad teated Moskva välispoliitilisi eesmärgi vägagi täpselt.

Kõige suurem uudispomm E. Hautamäki teoses on muidugi väide, et 15. oktoobril 1939 olevat Churchill ja Stalin sõlminud kokkuleppe ühiseks võitluseks Saksamaa vastu. Väidetavat kokkulepet ja sellega seotud asjaolusid on ajakirjanduses lähemalt juba kommenteeritud. (Vt.: 15. oktoobri 1939. a. kolmikpakt: Nõukogude Liit sai ka Läänelt loa okupeerida Soome, Baltimaad, osa Rootsist ning Norrast. – Kesknädal, 12.10.2005).

Suurbritannia, Prantsusmaa ja NSV Liidu 15. oktoobri kokkuleppe teksti ei ole autor lähemalt käsitlenud. Küll aga on E. Hautamäki pikemalt iseloomustanud Churchilli poolt erilennukiga Stalinile saadetud läkitust, mis sattus 9. veebruaril 1940 sakslaste kätte. Asi oli nii, et Berliini võimud said oma Londoni agentuuri kaudu teada kõnesoleva lennuki saabumisest Londonisse ning ka äralennust. Saksa hävitajad leidsid lennuki Läänemere kohal üles ja sundisid selle maanduma. Lennuki hoolikal läbiotsimisel leitud dokumendid pildistati ja lennuk võis nelja tunni pärast teekonda jätkata.

Mainitud Briti mereväemistri Winston Churchilli kiri Stalinile olevat kujutanud endast vastust Stalini kirjale 28. jaanuarist 1940. Kõnesolevas kirjas teatas Stalin, et kogu Soome, kaasa arvatud saared, on 15. maiks 1940 vallutatud. E. Hautamäki kinnitab, et Churchilli kirjas Stalinile olevat esitatud konkreetne kava Suurbritannia, Prantsusmaa ja NSV Liidu ühisrinde loomiseks, mis ahistaks Saksamaad igast ilmakaarest. Põhjarinde loomiseks pidid Briti väed maabuma Norras ööl vastu 15. maid. Nendega pidid liituma prantslased ning ühendatud väed võtaksid siis oma kontrolli alla ka Taani ja Lõuna-Rootsi. Dokumendis märgitakse, et Soome on palunud abi ja seda on ka lubatud. Seda asjaolu kasutatakse vägede saatmiseks Skandinaaviasse. Churchill eeldas, et Skandinaavia haaramine toimub veretult ning et lääneriigid saavad loa oma vägede transpordiks. Kuid samas lisatakse: Skandinaavia mehitimine toimub ka juhul, kui selleks luba ei saada.

Churchilli kirjas märgitakse, et Suurbritannia, Prantsusmaa ja NSV Liidu ühine pealetung algab kokkulepitaval H-päeval, kusjuures eeldatavate operatsioonide kohta olid lisatud ka asjakohased kaardid. Prantsuse-Briti väed pidid asuma rünnakule Cherbourg-Rotterdam suunal, kusjuures nendega pidid ühinema ka Hollandi ja Belgia relvajõud. Samas nähti ette Skandinaavias paiknevate Briti-Prantsuse jõu-

dude ja NSV Liidu vägede ühine operatsioon. Punaarmee pidi liikuma läbi Balti riikide, Poola ja Tšehhoslovakkia, kuid haarama oma kontrolli alla ka Põhja-Norra ja Põhja-Rootsi.

Kui püüda eeltoodud kava hinnata, siis kõigepealt meenub üks sakslaste lendlause: see kõik on liiga ilus, et olla tõsi. Esiteks tärkab juba *a priori* kahtlus: kas Chamberlaini valitsus oli oktoobris 1939 valmis Staliniga kokkulepet sõlmima? Teiseks on andmed väidetava kokkuleppe enda ja selle sõlmimise asjaolude kohta üsnagi ähmased. Ja kolmandaks on raske uskuda, et Stalin võinuks sellise avantüüriга tookord nõustuda. Lõpuks võib veel küsida: miks pole kõnesolevast sensatsioonilisest kokkuleppest varem keegi midagi kuulnud?

Aga siiski... Kas on võimalik kategooriliselt eitada, et kõnesolevat kava puudutavaid visioone või mingisuguseid kavatsusi pole kunagi olnudki?

Meenutagem vaid septembri algul Briti mereväeministriks saanud Winston Churchilli aktiivset tegevust põhjarinde loomiseks Saksamaa vastu.

Churchill kirjutab oma mälestusteraamatus: “Neljandal päeval pärast Admiraliteedi ülevõtmist nõudsin sõjalaevastiku staabilt plaanide koostamist Balti merre tungimiseks.” (W. S. Churchill. Tormihoiatus. Tallinn, 1995, lk. 384). Märjukirjas 12. septembrist 1939 fikseeris Churchill, et eesmärgiks peab olema Balti mere valitsemine ning Saksamaa äralõikamine Skandinaavia rauamaagist ja muust kaubast ning lisaks lootis ta võimsa sõjalaevastiku kohalolekuga teha Skandinaavia riigid oma liitlasteks ning pealegi “sündmuste niisugusel arengul oleks kaugeleulatuv mõju Venemaale”. Churchill rõhutas: “Andsin plaanile nimeks “Catherine”, pidades seejuures silmas Katariina Suurt, sest minu idee fooniks oli Venemaa.”

Omala ajal esitasid Nõukogude ajaloolased naeruväärse väite, nagu oleks antikommunistina tuntud Churchill pidanud silmas kallaletungi NSV Liidule. Churchilli kavad olid muidugi vastupidised. Juba enne sõja puhkemist taotles ta Briti-Prantsuse-Nõukogude Liidu sõjalist ja poliitilist koostööd. Septembris 1939 nõudis ta sõjakabinetilt “Briti poliitika uuendamist” Moskva suhtes. Churchill oli veendunud, et sündmuste arengu loogika “toob sovetid siiski paratamatult meie poole” ning et peamise vaenlase purustamise nimel tuleb Moskva reetlikust käitumisest tulenev viha maha suruda. Just kõnesoleva “kõrgeima eesmärgi” nimel kiitis Churchill Moskva agressioonipoliitika heaks. 25. septembril 1939

esitas ta sõjakabinetile arvamuse, et kui Ru-meenialt võetakse Bessaraabia, siis ei ole see vastuolus “meie põhihuvidega”. Et Churchill tookord Moskva agressiooni Balti riikide vastu paratamatuks pidas, on üldteada. Veel aastaid hiljem kirjutatud mälestusteraamatus leiduvad read: “Nõukogude poole õigustuseks peab ütleva, et nende elulised huvid nõudsid Saksa armee lähtepositsioonide nihutamist nii kaugele läände kui võimalik, [---] Nad pidid väevõimu või pettusega okupeerima Balti riigid ja suure osa Poolast, enne kui neid rünnatakse.”

Sedalaadi kaalutluste taustal võiks olla mõeldav, et Churchilli algatusel koostati mingisuguseid projektivariante NSV Liidu kaasamiseks võitlusesse Saksamaa vastu. On kindel, et 1940. aasta algul valmistuti Londonis ja Pariisis just Soome abistamise sildi all Norra tähtsamate sadamalinnade haaramiseks ning just sellel eesmärgil püüti viimase võimaluseni takistada rahu sõlmimist Soome ja NSV Liidu vahel.

Erinevalt kõnesolevast kolme suurriigi koostöö kavast on E. Hautamäki raamatus esitatud andmed marssal Mannerheimi salakontaktidest Berliini juhtkonnaga ning Saksamaa suhtumisest Soomesse hoopis uskumisväärsamad. Muidugi leidub ka selles osas mõndagi vaieldavat või ka ebatõenäolist, kuid see selleks.

E. Hautamäki kinnitab, et salajane plaan Saksamaa ründamiseks sattus Saksa võimude kätte 9. veebruaril 1940 ning toimetati kohe Hitlerile. Füürer olevat raevutsenud ning asunud kohe oma välispoliitikat korrigeerima. Kitsas ringis toimunud nõupidamisel toonitati NSV Liidu poolt ähvardavat ohtu, kuid otsustati umbusaldust Moskva vastu mitte demonstreerida. Küll aga asuti forsseerima kava *Weserübung*, mis nägi ette invasiooni Norrasse. Ning mis meie põhjanaabrite saatuse seisukohalt eriti oluline – Saksa juhtkond asus toetama Soomet. Berliini esimene mure oli, et Soome sõlmiks NSV Liiduga võimalikult kiiresti rahu. Saksa juhtkonnale oli teada, et Briti-Prantsuse väed kavatsesi saata Soome toetamise sildi all Skandinaaviasse, ning nüüd otsustati jätta London ja Pariis sellisest põhjendusest ilma.

Soome ajalookirjanduses on viimase ajani domineerinud seisukoht, et kuigi Saksamaa Talvesõja ajal peamiselt Göringi initsiatiivil Soomet veidike toetas, olid Saksa-Soome suhted külmad. Korduvalt on kinnitatud, et hoolimata Soome valitsuse palvetest polevat Saksa valitsus astunud Moskvast samme Soome huvide kaitseks. Alles paar aastat tagasi vaidlesid Soome ajaloolased H. Ylikangas, O. Manninen, S. Eskola ja

M. Häikiö selle üle, kas Talvesõja lõpupäevil sai Soome Berliinist julgustust rahu sõlmimiseks või ei. Domineerima jäi seisukoht, et enne otsuse langetamist selliseid lubadusi Soome valitsuseni ei jõudnud. (Historiallinen Aikakauskirja 2003, nr. 4, lk. 96–103; 2004, nr. 1, lk. 103–148; 2004, nr. 2, lk. 249–258).

Soome riigitegelaste ja kõrgemate sõjaväelaste memuaarides ning arvukate ajaloolaste töödes kinnitatakse, et ka pärast Talvesõja lõppu jäid Saksa-Soome suhted külmaks ning alles Göringi esindaja oberst J. Veltjensi visiit augustis 1940 ning septembris sõlmitud leping Saksa sõjaväelaste läbisõidu lubamiseks tõid Saksa-Soome suhetesse murrangu.

Erinevalt Soome historiograafias viimase ajani domineerinud seisukohast väidab E. Hautamäki oma raamatus, et sakslaste algatusel kujunes Mannerheimil Hitleri-Göringi-Ribbentropiga tihe kontakt juba veebruaris-märtsis 1940. Tõsi küll, paljutki sellest, mida marssalile usaldati, ta presidendile ega valitsusele ei edastanud.

Berliini eriesindaja J. Veltjens olevat juba 10. veebruaril jõudnud Soome Mannerheimi julgustama ja marssal saatis otsekohe ühe kindrali Berliini läbirääkimisi pidama. Kindral, kelle nime Mannerheim Tahvanaisele ei avaldanud, kohtus Göringi ja Ribbentropiga. Mõlemad rõhutasid, et Soome peab võimalikult kiiresti rahu sõlmima, ja kinnitasid, et territoriaalseid kaotusi ei maksa karta, sest need võib tulevikus tagasi saada. Lisaks olevat kindral toonud Mannerheimile Hitleri julgustava kirja, milles soovitati kontakte jätkamist Rootsis asuva Saksa agendi vahendusel. Mannerheim saatiski tolle agendi juurde oma usaldusmehe “B”, kes olevat Mannerheimile toonud korduvalt Hitleri, Ribbentropi ja Göringi läkitusi.

2. märtsil saatis Mannerheim eespool mainitud kindrali uuesti Berliini, too jõudis tagasi juba 4. märtsi õhtul. Ta tõi kaasa Ribbentropi läkituse, kus iseloomustati Saksa valitsuse Soome murdmise astutud samme. Nimelt olevat Hitler juba 10. veebruaril saatnud Nõukogude valitsusele noodi soovitusena sõlmida rahu ning 3. märtsil sama nõude juba kategoorilises vormis. Saksa valitsus olevat Nõukogude valitsust lausa hoiatanud, et kui ta kiiresti rahu ei sõlmi, annab Saksamaa Soomele ka relvajõul abi.

9. märtsil 1940 olevat Mannerheimi sidemees andnud marssalile üle 7. märtsiga dateeritud Ribbentropi kirja, milles informeeriti Mannerheimi 15. oktoobril 1939 NSV Liidu ja lääneriikide vahel sõlmitud kokkuleppes ja selle

lisadest. Kirjale olevat olnud lisatud fotokoopiaid kõnesolevatest dokumentidest. Kirjas märgiti, et sellistes oludes ei pea Saksamaa end seotuks NSV Liiduga sõlmitud lepingutega ja asub turvalisemale teele. Edasi deklareeriti: “Eespool käsitletud asjaolude põhjal peab Saksamaa soomlaste raskusi omaks asjaks ja astub samme Saksamaa põhjapoolsete alade kaitseks, et Skandinaavia poolsaar ja Soome oleksid vabad Nõukogude Liidu-Inglismaa vägedest.” Seega viidatakse kavandatavale operatsioonile *Weserübung*.

E. Hautamäki andmetel kestsid Mannerheimi kontaktid Berliiniga edasi ka pärast Talvesõja lõppu. Teoses on publitseeritud Göringi ja Ribbentropi kiri 26. märtsist, kus lubatakse Soomele vajaduse korral sõjalist abi. 2. aprilliga dateeritud kirjas teatatakse Saksa eelolevast sissetungist Taani ja Norrasse. Kui NSV Liit peaks sel puhul ähvardama Soomet, saab ta kohe Saksamaalt abi.

See asjaolu, et V. Molotov taotles J. Stalini korralduse alusel novembris 1940 Hitlerilt tegevusvabadust Soome suhtes, on üldiselt tuntud. Kuid E. Hautamäki esitatud andmetel oli Moskva sedasama korduvalt varemgi nõudnud. Näide J. von Ribbentropi kirjast Mannerheimile 2. maist 1940: NSV Liidu asjur esitas 12. aprillil kõnesoleval aastal Stalini kirja Saksa valitsusele, kus teatati soovist Soome okupeerida. Kui Hitler sellega ei nõustunud, siis oli Molotov 14. aprillil sama taotlust korranud, kuid seegi lükati tagasi.

Mõndagi huvitavat on E. Hautamäkil öelda ka *Barbarossa* kava kohta. Ta väidab, et kõik plaanid ja ettevalmistused operatsioon *Seelöwe* – sissetung Inglismaale – teostamiseks olevat tehtud teadmiseiga, et dessanti kunagi ei toimu. Kogu kära olevat olnud ainult *Barbarossa* kava kattevarjuks. Lausa sensatsiooniliseks tuleb pidada Hitleri ja Ribbentropi kirja Mannerheimile 29. juunist 1940, kus otsesõnu räägitakse Saksamaa eelolevast kallaletungist Nõukogude Liidule. Samas kinnitatakse, et Saksa sõjajõududel on vaja tungida läbi Soome põhjaosa edasi Murmanskist lähtuva raudtee läbilõikamiseks. Mannerheim informeeris saadud kirjast presidenti ja peaministrit ning Berliini ülisalajane ettepanek otsustati tagasi lükata.

Muidugi tuleb kohe küsida: kas umbusklik Hitler, kes kõiki oma kavasid hoidis viimase võimaluseni saladuses, võis kirjutada *Barbarossa* kavast juba juuni lõpus 1940, kui seda kava sisuliselt veel olemaski polnud?

Sama salapärase loгу on J. von Ribbentropi väidetavate salajaste sõitudega Helsingisse juulis ja detsembris 1940. Miks pidi nii kõrge ametiisik

käima kahel korral Mannerheimiga kohtumas? Esimest korda olevat Ribbentrop saabunud täiesti ootamatult Soome Mannerheimi Rootsis asuva usaldusmehe B. saatel 17. juulil. Ta tutvustanud peaminister R. Rytile kurjaenustavat 1939. aasta 15. oktoobri kokkulepet, millest Mannerheimi oli informeeritud juba märtsi algul. Peaminister oli mõistagi nõrduinud, et Mannerheim valitsuse seljataga Berliiniga suhtles. Ryti selgitas Ribbentropile, et Soome ei saa osaleda sõjategevuses NSV Liidu vastu. Juhul, kui viimane tungib kallale Soomele, võtab Soome igasuguse abi vastu.

Pärast Molotovi visiiti Berliini olevat J. Veltjens saadetud järjekordselt Helsingisse Moskva nõudlustest informeerima ja Soome juhtkonda rahustama. Lisaks olevat Ribbentrop ise taas ootamatult Helsingi jõudnud. Nõupidamisel 14. detsembril 1940 Mannerheimi, Ryti ja Tanneriga olevat Ribbentrop rõhutanud Hitleri otsust Soomet NSV Liidu poolt ähvardava ohu eest kaitsta. Saksamaal ei olevat Soome suhtes muid soove, kui võimalust lubada Põhja-Norrast puhkusele sõitvad sõjaväelased läbi Soome territooriumi.

Tähelepanu väärrib E. Hautamäki teoses leiduv väide, et juba 23. juulil 1940 soovitas Ribbentrop Mannerheimile saata sõjaväeline delegatsioon Berliini, et lähemalt arutada soomlaste poolt juba varem esitatud soovi sõjavarustuse saamiseks. Lähemad kontaktid Soome kindralstaabi ja Saksa väejuhatuse vahel kujunesid 1940. aasta lõpul ja 1941. aasta algul.

Nagu eelnevast selgub, põhjustab E. Hautamäki teos ajaloo huvilistele tõsiselt peamurdmist. Mõnda väidet ei saa uskuda, mõne puhul ei ole kerge otsustada, mis on usaldusväärne ja mis kuulub desinformatsiooni, kuulduste või oletuste valdkonda. Teosele lisatud kõrgema sõjakooli professori Kent Zetterbergi saatesõnas viidatakse, et kuigi raamatus on palju hüpoteetilisi seisukohti, on võimalik, et need peavad siiski paika ning et tegemist on tähelepanu vääriva teosega.

Igal juhul tuleb huviga oodata teose teise osa ilmumist, kus peateemaks on ilmselt Jätkusõjaga seotud asjaolud. Küllap on teises köites pikemalt juttu ka väidetavast Mannerheimi raadioühendusest Gregori, Luci ja Irinaga, kes polnud Soome või mõne teise riigi agendid, vaid edastasid Moskva juhtkonnalt saadud informatsiooni. Niisiis, raadiomäng “Emil-S/tali/n”!

Heino Arumäe

Kommunismi üleilmne hukkamõist Bulgaaria moodi

Vassili Stanilov (ed.). The international condemnation of communism: The Bulgarian perspective. Literature workshop, Sofia, 2004.

Kommunismi üleilmne hukkamõist on viimasel ajal olnud kõne all üha sagedamini ja see on eelkõige seotud Ida-Euroopa astumisega Euroopa Liitu. Hukkamõistu pooldajatele on mõistagi eeskujuks kiire lõpparve natsismiga Nürnbergis, mis oli võimalik hitlerliku Saksamaa täiesti selge hävingu tõttu. Kuigi ka kommunismi põhjaminek oli paljudele ootamatu ja kiire, polnud see kunagi lõplik. Pea kõigis riikides, milles kommunistlik riigikord on valitsenud, on ikka ja jälle kogetud kommunistlikke restauratsioone. Eriti on see paika pidanud Oxfordi ajaloolase Richard Cramptoni hinnangul “maise ja mõnevõrra flegmaatilise iseloomuga keskmise bulgaarlase” puhul (Richard Crampton. A Short History of Modern Bulgaria. Cambridge University Press, Cambridge, 1987), kellele kiired ja pöördelised ühiskondlikud muutused on olnud vastukarva.

Nii erinebki kommunismi üleilmne hukkamõist Nürnbergist selle poolest, et see toimub tasahilju ja tükikaupa. Minu käes olev raamat “Vassili Stanilov (ed.). The international condemnation of communism: The Bulgarian perspective. Literature workshop, Sofia, 2004” on kommunismi Bulgaaria tüki ettevõtmine ning temale hinnangu andmine bulgaarlaste poolt 24.–26. septembril 2004 Bulgaarias Koprivštitsas peetud seminaril.

Sissejuhatuses kirjutab kirjanik, lavastaja ja ajakirjanik Vassili Stanilov, kuidas George Orwelli kirjeldused raamatus “1984” elanikest totalitaarse režiimi all tekitasid toleaegetes bulgaarlastes, kes Orwelli lugeda said, kadedust. Stanilovi sõnul polnud Orwelli kirjeldused sugugi tõepärased, pigem eksitavad, ja seepärast oli vajalik kutsuda kokku Bulgaaria intellektuaalid, et anda kommunistlikule režiimile parem seletus.

Järgneb kirjanik Hristo Troanski ülevaade kommunistide “pärtliöö veresaunast” 1944.